

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH JARAYONLARI

Xidirova Barchinoy Ixomovna

TDIU, katta o‘qituvchi

khidirovabarchinoy@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada raqamli iqtisodiyot tushunchasi, raqamli iqtisodiyotga berilgan ta’riflar, raqamli iqtisodiyotga xos bo’lgan texnologik o’zgarishlar, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi aholi bandligiga ta’siri, milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlik tizimini yaratish, yalpi milliy mahsulotdagi axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasining ulushi, aloqa va axborotlashtirishning ayrim ko’rsatkichlari tahlili masalalari yoritib berilgan.

Kalitli soʻzlar

axborot texnologiyalari tizimlari, raqamli iqtisodiyot, tarmoqli intellekt asri, internet va telekommunikatsiya tarmoqlari, axborotlashgan jamiyat, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, milliy raqamli iqtisodiy xavfsizlik, mamlakat iqtisodiy ko’rsatkichlari

“Raqamli iqtisodiyot” atamasi birinchi bo‘lib 1995-yilda Don Tepkott muallifligida chop etilgan “Raqamli iqtisodiyot: tarmoqli intellekt asrida va’da va xavf-xatar” (The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence) nashrida alohida tushuncha sifatida istiloh etilgan. Ushbu nashrda raqamli iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlariga fundamental innovatsiyalar (yarim o‘tkazgichlar, protsessorlar), asosiy texnologiyalar (kompyuterlar) va bog‘lovchi infratuzilmalar (internet va telekommunikatsiya tarmoqlari) ajratib ko‘rsatiladi.

Raqamli iqtisodiyot ikki xil turli tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Birinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu rivojlanishning zamonaviy bosqichi hisoblanib, u ijodiy mehnat va axborot ne’matlarining ustuvor o‘rni bilan tavsiflanadi. Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyot – bu o‘ziga xos tushuncha bo‘lib, uning o‘rganish ob’yekti axborotlashgan jamiyat hisoblanadi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan global iqtisodiyot sharoitida raqamli iqtisodiyot o‘z rivojlanishining boshlang‘ich davrida bo‘lib, zamonamizning raqamli axborot bosqichiga o‘tishi atiga bir necha o‘n yilni tashkil etadi.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot – bu jarayonlarni tahlil qilish natijalaridan foydalanish va katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash asosida turli xildagi ishlab chiqarishlar, texnologiyalar, asbob-uskunalar, tovar va xizmatlarni saqlash, sotish va yetkazib berish samaradorligini jiddiy ravishda oshirishga imkon beradigan, raqamli ko‘rinishdagi ma’lumotlar asosiy ishlab chiqarish omili hisoblangan faoliyatdir.

Raqamli iqtisodiyot hozirgi mavjud sohalarning yarmidan ko‘prog‘ida beqiyos o‘zgarishlar keltirib chiqarishi ta’kidlanmoqda. Jumladan, Jahon banki ekspertlari fikricha, tezkor internetdan foydalanuvchilar sonining 10 foizga ko‘payishi milliy iqtisodiyotlar yalpi hajmini har yili o‘rtacha 0,4-1,4 foizga oshirish imkonini beradi.

Sanoatlashgan mamlakatlarda iqtisodiyot tarmoqlari o‘zgarishi, bu jarayonning raqamlashuvi, mobillashuvi, sohaga sun’iy intellektning joriy etilishi bilan bog‘liq muhim davr – bu raqamli iqtisodiyot mezonlarining shakllanish bosqichini tavsiflab beradigan jarayonlar davridir. Bu davr qariyb 30-35 yilni o‘z ichiga oladi. Nihoyat, 2020-yillarga kelib jahon yalpi ichki mahsulotining qariyb chorak qismi raqamli sektorga to‘g‘ri kelmoqda. Bunday natijalar raqamli parametrlar milliy iqtisodiyotlar turli sohasini to‘lig‘icha o‘z “bag‘riga” qamrab olayotganligi sababli yangi iqtisodiyotning rivojlanish ko‘rsatkichlarini ham tavsiflay boshladi.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy belgisi – bu unda qayta ishlanadigan hamda uzatiladigan axborot va ma’lumotlar hal qiluvchi resurs hisoblanadi. Shuning uchun raqamli iqtisodiyot sanoatlashuv jarayoniga qo’shimcha impuls beruvchi xususiyatga ega. Boshqacha aytganda, raqamli resurslar iqtisodiy resurslarning eng muhimlaridan biri bo’lib, yirik, o’rta va kichik sanoat ob’ektlari ish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarishda qo’shimcha o’sish, moddiy va intellektual faoliyatlar ochiqqligini ta’minlash, hamda pirovardda mahsulot va xizmatlar tannarxini kamaytirish imkonini beradi. Bu yaxlit qilib olganda transaksion xarajatlarni keskin kamaytirishning ilg’or omillaridan biri sanaladi.

Bugungi kunda sanoatlashgan jamiyatlarga jadal yaqinlashib borayotgan rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotlari organik tuzilishiga tobora chuqur kirib borayotgan to’rtinchi sanoat inqilobi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning zamonaviy ko’rinishi — “raqamli iqtisodiyot” kengayayotganligini anglatadi. Jahonda raqamli iqtisodiyot ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan taraqqiy etgan 20 mamlakatda 2 trillion AQSH dollaridan oshib ketganligi buning yaqqol isbotidir. Jumladan, raqamli iqtisodiyot rivojlangan Buyuk Britaniyada u milliy yalpi ichki mahsulotning 12 foiziga yetdi.

Raqamli iqtisodiyotning muhim xususiyati “aqli shahar”, yoki “kreativ shahar” konsepsiyasida aks etadi. Bu “raqamli makon” da kishilar yanada aqlliroq, intellektualroq yashay boshlaydi. Shuning uchun bunday shaharning shakllanishida intellektual odamlar, inklyuziv ta’lim va umr bo’yi o’qish asosiy mezoniga aylanadi. Bunday shaharlarning ijtimoiy kapitali sanoatlashgan iqtisodiy tizimda qo’shilgan qiymat zanjirini hosil qilishda hosil qiladi.

O’zbekistonda raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish Strategiyani amalga oshirish doirasida 2020–2022 yillarda hudud va tarmoqlarni raqamli transformatsiya qilish doirasida aholi punktlarini Internet tarmog’iga ulash darajasi 78%dan 95%ga yetkazilishi, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning turli sohalarida 400 dan ortiq axborot tizimlari, elektron xizmatlar va boshqa dasturiy mahsulotlar joriy etilishi, iqtisodiyotning real sektori tarmoqlaridagi korxonalarda boshqaruv, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini avtomatlashtirish bo’yicha 280 dan ortiq axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar joriy etilishi belgilab olingan edi. Shunga tegishli “yo’l xaritasi”ga ko’ra, dastlab 29 ta namunaviy tumanlarda (shaharlarda) 2020 yilda va 2021 yil I choragi yakuniga qadar raqamli transformatsiya qilish amalga oshirilishi ham rejalashtirilgan.

Strategiya doirasida 2020–2022 yillarga mo’ljallangan «Yo’l xaritasi»da to’rtta asosiy sohani rivojlantirish nazarda tutilgan. Bular: elektron hukumatni rivojlantirish, raqamli industriyani rivojlantirish, raqamli ta’limni rivojlantirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish.

O’zbekistonda global pandemiya davrida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning ahamiyati yaqqol namoyon bo’ldi. Dunyoning ko’pgina mamlakatlari va mintaqalariga tarqalgan COVID-19 pandemiyasi global iqtisodiyotga jiddiy ta’sir ko’rsatdi: ayrim yirik sanoat korxonalari va kichik biznes tashkilotlari faoliyatlarini vaqtincha to’xtatishga, ko’plab xodimlar masofadan ishlashga, maktablar va universitetlar onlayn ta’limga o’tishga majbur bo’lishdi.

Raqamlashtirish jarayonini ancha avval boshlangan mamlakatlarda pandemiya raqamli iqtisodiyotni, raqamli texnologiyalarni, elektron tijoratni rivojlantirishni, shuningdek, yetkazib berish xizmatlari va logistikani modernizatsiya qilishni jadallashtirdi. Mazkur soha nisbatan yaxshi rivojlanmagan mamlakatlarda ham pandemiya raqamlashtirishga bo’lgan ehtiyojni va talabni oshirib, ushbu jarayonlarni tezlashtirdi hamda yangi sharoitlarga moslashishni taqazo qildi.

Ko’plab rivojlanayotgan mamlakatlar singari, O’zbekistonda ham barcha sanoat tarmoqlarini faol ravishda raqamlashtirish jarayonlari tizimli davom ettirilmoqda. 2020 yilga kelib, O’zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi axborot xizmati bergan ma’lumotlarga ko’ra, mamlakatda internetdan foydalanuvchilar soni 22 millionga, shu jumladan, mobil internet foydalanuvchilari 19 million nafarga etgan. Shuningdek, Davlat statistika qo’mitasi ma’lumotlariga ko’ra, 2020 yil 1 oktyabr holatiga ko’ra, mobil aloqa tizimiga ulangan abonentlar soni 24 mln. 824, 3 mingtani tashkil etib, 2019 yilning mos davriga nisbatan 6,9 % ga yoki 1 mln. 598,1 mingtaga o’sgan. Shu bilan birga, 2019 yilda ish bilan band bo’lgan aholi orasida axborot texnologiyalari bo’yicha mutaxassislarning ulushi 0,5 foizni tashkil etgan bo’lib, ushbu ko’rsatkich Yevropa Ittifoqi mamlakatlari (3,7 foiz) o’rtacha ko’rsatkichidan deyarli etti

baravar pastroq ekanligini koʻrsatdi. Mavjud holatni keskin yaxshilashga qaratilgan intilishlar natijasida, Oʻzbekistonda axborot texnologiyalari boʻyicha mutaxassislar talab tez oʻsib bormoqda.

2023 yilga kelib raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2 baravarga koʻpaytirishni nazarda tutgan holda, shu jumladan, ishlab chiqarishni boshqarishda axborot tizimlari kompleksini joriy qilish, moliyaviy-xoʻjalik faoliyatda hisobot yuritishda dasturiy mahsulotlardan keng foydalanish, shuningdek, texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish orqali uni jadal shakllantirish belgilangan.

Raqamli iqtisodiyotga oʻtish natijasida bevosita ilm-maʼrifatni rivojlantirish imkoniyatlari ortadi. Bugungi tezkor zamonda jahon boʻylab globallashtirish jarayonlari tobora chuqurlashib borayotgan sharoitda raqamli iqtisodiyot ilgʻor davlatlar iqtisodiyotining barcha tarmoqlarida keng joriy etilmoqda. Ayrim mamlakatlar ushbu sohaning eng yuqori choʻqqisi hisoblangan sunʼiy intellektdan faol foydalanishga oʻtgan. Nufuzli xalqaro tashkilotlar olib borgan tahlillar natijalariga koʻra, raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga oʻstirish, shuning barobarida, xufyona iqtisodiyotga barham berish va korrupsiyani keskin kamaytirish imkonini beradi.

Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish davlat va jamiyatning institutsional tuzilishini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, 2020 yil 28 aprelda qabul qilingan. “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Prezident qarori muhim ahamiyatga ega.

Qarorga muvofiq, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirish sohasidagi vakolatli organ hisoblanadi. Vazirlik axborot tizimlari, resurslari va boshqa dasturiy mahsulotlarni yaratish va joriy etish boʻyicha davlat organlari va tashkilotlarning loyihalari va texnik hujjatlari hamda qonun hujjatlari loyihalarini majburiy ekspertizadan oʻtkazadi.

Vazirlik huzurida “Elektron hukumat loyihalarini boshqarish markazi” hamda “Raqamli iqtisodiyot tadqiqotlari markazi” davlat muassasalari tashkil etildi va ularning asosiy vazifalari belgilandi. Vazirlik markaziy apparati tuzilmasida Agrar sohada raqamli texnologiyalarni rivojlantirish boshqarmasi va Geoaxborot texnologiyalarini rivojlantirish boshqarmasi tashkil qilindi.

Oʻzbekistonda raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun yaqin ikki yil ichida 2,5 mlrd dollar jalb etiladi. Bu yaqin ikki yil davomida 280 dan ortiq loyiha amalga oshirilishi koʻzda tutilgan «Raqamli Oʻzbekiston» strategiyasi doirasidagi chora-tadbirlarni moliyalashtirishga yoʻnaltiriladi. Aholi maskanlarini tez va arzon internet bilan taʼminlash, elektron hukumatni rivojlantirish miqyosini kengaytirish, bank sohasida raqamli transformatsiyani davom ettirish, sogʻliqni saqlash sohasida raqamlashtirishni kengaytirish, axborot texnologiyalari sohasida mutaxassislar tayyorlash, IT-sanoat va raqamli tadbirkorlikni rivojlantirish va boshqalar shular jumlasidan.

Elektron hukumat loyihalarida maʼmuriy jarayonlar reinjiningi unga turdosh usullaridan farqli ravishda, qisqa muddatda eskirgan, oʻzini oqlamagan samarasiz usullar va vositalardan, rudiment jarayonlardan butunlay voz kechish xamda jarayonlarga zamonaviy AKTni joriy etish orqali mamuriy jarayonlarni tubdan isloh qilish ustuvor vazifalardan sanaladi.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda “proaktiv” xizmatlar konsepsiyasi ilgari surilmoqda, ushbu konsepsiyaga muvofiq, ayrim davlat xizmatlari uchun hattoki isteʼmolchilarning murojaatlari ham talab qilinmaydi. Alohida taʼkidlash oʻrinliki, reinjining tadbirlarini oʻtkazishda yangi gʻoyalar uchun cheklovlar oʻrnatilishi mumkin emas, har qanday yangi gʻoyalar davlat xizmatini kelajakdagi yangi modeli uchun muhimdir.

Xulosa

Xulosa oʻrnida aytish joizki, insoniyat taraqqiyotining hozirgi davri va yaqin istiqbolida iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining sifat jihatdan rivojlanishi raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan bevosita bogʻliq boʻlib bormoqda. Mamlakatimiz taraqqiyotining istiqboli ham raqamli iqtisodiyot rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning qamrov darajasiga tayanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oʻzbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" PQ-3832-son Qarori, 2018-yil 3-iyul.
2. Gulyamov S.S., Baltabayeva G.R., va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. T: "Navroʻz" nashriyoti, 2019-yil, 192 bet.
3. Ayupov R.X., Baltabayeva G.R. Raqamli valyutalar bozori: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbollari- T: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018,172 bet
4. Nicholas Negroponte. Being Digital. – London: Hodder & Stoughton, 1995. – 243 p.
<http://governance40.com/wp-content/uploads/2018/12/Nicholas-Negroponte-BeingDigitalVintage-1996.pdf>
5. World Investment Report 2017: Investment and the Digital Economy. – UNCTAD, 2017.
https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017_en.pdf.
6. Muminov N.G., Zakhirova G.M. The role of public procurement in the digitalization of the economy and adoption of e-commerce. St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Economics Vol. 13, No. 2, 2020. R.30-39. DOI: 10.18721/JE.13203
7. Цифровая экономика: Как специалисты понимают этот термин. MOSKVA, 16 iyun – RIA Novosti, Anna Urmanseva. [Электронный ресурс]. URL: <https://ria.ru/science/20170616/1496663946>

